

TULNUKAD INGLISKEELSEST KEELERUUMIST

Aino Jõgi. Inglise päritolu sõnad eesti keeles. Töid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast 9. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. 270 lk.

Aino Jõgi (1922–2013) oli ärksa vaimuga inglise filoloog, õppejõud ning tõlkija. Tartu ülikoolis õppis Aino Jõgi käe all mitu põlvkonda sõjajärgseid inglise fi-

lolooge, sealhulgas ka nende ridade autor. Aino Jõgi teadushuvid keskendusid inglise ja eesti keele kokkupuutepunktile (inglise-eesti keelekontaktid, tähendusväljade kõrvutav analüüs inglise ja eesti keeles, kollokatsioonid). Lisaks oli Aino Jõgi hinnatud tõlkija eesti keelest inglise keelde ja inglise keelest eesti keelde.

Käesolev raamat on Aino Jõgi 1971. aastal Tartu ülikoolis kaitstud kandidaaditöö trükiväljaanne. Väitekirja tekstile eelneb Urmas Sutropi koostatud elulooline ülevaade; Aino Jõgi oli Urmas Sutropi tädi. Neljakümne aasta taguse uurimuse raamatuna ilmumine on igati tervitatav. Esiteks teeb trükiväljaanne uurimuse kättesaadavaks laiemale lugejaskonnale. Seni sai kirjutusmasinal löödud väitekirjaga tutvuda Tartu Ülikooli raamatukogus. Teiseks pakub see raamat lugejale ohtralt ainet kaasamõtlemiseks. Aino Jõgi uurimus on säilitanud oma aktuaalsuse ka praegusel ajal, millele on iseloomulikud tihedad otsekontaktid inglise ning eesti keele vahel. Samas võimaldab ajaline distantss väitekirja mõtestada praeguses kontekstis. Aino Jõgi teadis, et ta väitekiri ilmub monograafiana; paraku lahkus ta manalateele enne raamatu valmimist; saatesõna ta oma raamatule enam kirjutada ei jõudnud.

Sissejuhatus annab ülevaate keelekontaktide uurimise problemaatikast. Väitekirja teoreetiline raamistik põhineb eelkõige Einar Haugeni ning Uriel Weinreichi töödel. Päris tühjalt kohalt Aino Jõgi oma uurimistööd Eesti kontekstis ei alustanud. Esimene oluline töö antud valdkonnas on Elmar Muugi keelekorralduslik uurimus „Inglispäraste võõrsõnade õigekirjutus” (1935).¹ Muugi artikkel toob ära 230 sõnast koosneva inglise laenude loendi; Aino Jõgi pidas oma väitekirja üheks tugevuseks seda, et uurimistöö tulemusena õnnestus tal seda arvu rohkem kui kolmekordistada. Teine inglise laensõnade uurija enne teda oli Erich Raiet.

Sõnaloendi (750 inglise päritolu sõna) koostamisel oli Aino Jõgil kolm eesmärki: 1) tuvastada inglise päritolu sõnad eesti keeles, 2) fikseerida nende erinevad kujud, et selgitada variatiiv-

¹ E. M u u k, Inglispäraste võõrsõnade õigekirjutus. – Eesti Keel 1935, nr 4–6, lk 180–185.

suse piire, 3) dokumenteerida laenu esmaesinemine. Väitekirja oluline panus ongi ajalooline lähenemine inglise laenude käsitlesele. Kõrvalepõikena märkigem, et inglise laenude uurimine läti keeles toimus nõukogude perioodil samal põhimõttel.² Inglise laenude dokumenteerimiseks eesti keeles tegi Aino Jõgi ära aukartustäratava töö. Ta luges läbi kogu XIX sajandi perioodika, samuti paljud käsiraamatud, kooliõpikud, entsüklopeediad, sõnaraamatud ning tõlked. Aino Jõgi andmetel on kõige varasemad inglise päritolu sõnad eesti keeles *punš* (1825), *rumm* (1818) ja *viski*, mis esinevad Otto Wilhelm Masingu Pühapäeva vahelugemistes ning Maarahva Nädalalehes. Tekstidest kogutud andmestikku täiendas ta sedelkataloogides leiduvate andmetega. Lisaks kogus ta suulist materjali radio- ja teleasaadetest ning vestles pensionäridest eestiaegsete meremeestega. Väitekirja tarvis kogutud materjali maht oli lõpuks umbes 10 000 sedelit; tuvastatud inglise laenude arv oli algselt 1500, millest umbes pool jäi hiljem väitekirja loendist välja näidete vähesuse tõttu (lk 24). On selge, et praegune digiteksti ajastu pakub ohtralt uusi võimalusi ka varasemate laenude uurimisel; tõenäoliselt toob varasemate tekstide uurimine päevavalgele täiendavaid andmeid.

Väitekirja põhiosa moodustab angliksismide ajalooline sõnastik tähestikulises järjestuses. Sõnastiku ülesehituse näiteks valisin nimisõna *twist* (lk 152), mis toob esile mõningad probleemid materjali esituses:

twist 'puuvillane lõng; teat. moodne tants' (Wied 1893, ÕS, EE); ... gangsterfilmid, *twist* ... (NN 1963, 36); ... radiolaast tulevad kõige vastsemad *twistid* (SV 1964, 9, 3)

< sks *Twist* (FWB) < ingl *twist* /twist/ 'kinds of strong silk and of cotton yarn; act of twisting' (COD).

² J. B a l d u n č i k s, Anglicismi latviešu valodā. Rīga: Zinātne, 1989.

Nagu näeme, toob Aino Jõgi ära kõigepealt nimisõna *twist* tähendused eesti keeles; tähendusi on antud juhul kaks ning nad on eraldatud semikooloniga. Järgnevad kasutusnäited ning viited allikatele, kus sõna esineb. Tõenäoliselt oluaks parem lahendus anda kasutusnäited iga tähenduse järel eraldi, sest igal tähendusel on oma ajalugu: kaasaegse seltskonnatantsu tähendus on sõnal *twist* inglise keeles kasutusel alates aastast 1961,³ Wiedemanni sõnaraamatus seda tähendust pole. Sama probleem tekib tähenduste etümoloogilises käsitluses. Kui esimene tähendus on vahendatud saksa keele kaudu, siis teise tähenduse puhul see tõenäoliselt nii ei ole. Inglisekeelsed tähendused on väitekirjas antud peamiselt „Concise Oxford Dictionary” (COD) 1956. aasta väljaande järgi, mis on selle sõnaraamatu 4. trükk (ilmus esmakordselt 1951). Selles väljaandes *twist* kaasaegse seltskonnatantsu tähenduses veel ei kajastu.

Suurem osa inglise päritolu sõnadest on tulnud eesti keelde vahenduskeelte – saksa ning vene keele – kaudu. Vahetult inglise keelest on laenatud eelkõige merendus- ning spordisõnavara ning otselaenude arv on suurem ajavahemikul 1920–1940. Otse inglise keelest tulnud sõnu kokku lugedes sain nende arvuks umbes 190, nt *autsaid*, *biit*, *biitlid*, *geim*, *logi*, *muusikal*, *nokauti lööma*, *okei*, *penalti*, *striptiis*, *triblama*, *vutt* ’jalgpall’. Aino Jõgi arvates võiksid esmakordselt enne 1900. aastat kasutatud inglise laenud olla vahendatud saksa keele kaudu, aga ei saa välistada ka vene keele mõju. Saksa keele mõju jätkus aastatel 1920–1940. Saksa keele vahendusel tulnud laenud on nt *beebi*, *dogi*, *dollar*, *dändi*, *flirt*, *flirtima*, *keeks*, *klops*, *koldkreem*, *leedi*, *seksapiil*, *tennis*, *toost*. Vene keel toimis vahenduskeelena aastatel 1900–1920

³ J. A y t o, *A Century of New Words*. Oxford: OUP, 2007, lk 178.

ning oli peamine vahenduskeel pärast 1945. aastat, nt *broiler*, *kongresmen*, *konteiner*, *kämping*, *motell*, *pikap*, *snai-per*, *treiler*. Samas pole paljudel sõnadel võimalik selgepiirilisel vahenduskeelt kindlaks teha. Nii on saksa või vahetult inglise laenudena märgitud nt *boiler*, *brändi*, *doping*, *golf*, *hobi*, *kriket*, *peekon*, *ragbi*. Saksa või vene päritolu on nt *huligaan*, *poks*, *puding*, *romsteek*, *snoob*, *sport*, *sviiter*, *šerif*, *tramm*. Vene või vahetult inglise keelest tulnud sõnadena on toodud nt *bestseller*, *bisnesmen*, *bluus*, *sprinter*. Leidub ka sõnu, millel on ära toodud kolm võimalust: kas vene, saksa või otse inglise keelest, nt *brauning* ja *traal*. Raamatut lugedes leiab üllatavaid leide. Näiteks sõnast *puutsid* ’jalgpallisaapad’ oli Aino Jõgile teada andnud Paul Ariste aastal 1968.

Huvitavat leiab sellest raamatust palju. Rühm sõnu on eesti keelde tulnud mitmuslikus vormis, nt *keeks* < sks *Keks* on algselt olnud mitmuslik vorm sõnast *cake* ’kook’. Sellesse rühma kuuluvad veel *anšoovis*, *drops(id)*, *keps* ’madrusemüts’, *klops* < sks *Klops* < ingl *collop*, *koks*, *props*, *relss*, *šortsid* jt. Teise huvitava nähtusega on tegemist siis, kui algselt ühesilbilisest sõnast saab eesti keeles kahesilbiline sõna, nt *bobi* ’sportkelk’ < *bob(sleigh)*, *klubi* < *club*, *logi* < *log*. Alternatiivne võimalus on vokaali pikenemine, nt *snoob* < *snob*.

Sobiv kaaslane Aino Jõgi raamatuga tutvumisel ning eesti andmestiku rahvusvahelisse konteksti paigutamisel on Manfred Görlachi toimetatud „Euroopa anglitsismide sõnaraamat”.⁴ Sealt võime nt lugeda, et meile vene keele vahendusel jõudnud *broiler* on pea eranditult kasutusel ainult Ida-Euroopa riikides või et *huligaan* on pikka aega olnud käibel just Venemaal ning Ida-Euroopas kurikaela tähenduses. Inglise

⁴ A Dictionary of European Anglicisms. A Usage Dictionary of Anglicisms in Sixteen European Languages. Toim M. Görlach. Oxford: OUP, 2001.

keele ruumis seondub huligaan pigem jalgpalliga.

Järgnevalt mõned märkused sõnade päritolu kohta. Aino Jõgi näitab sõna *hipi* päritoluna nimisõnu *hepster* ja *hipster* (lk 84). Õige on omadussõna *hip* tähenduses 'vaimselt erk', millele lisandub järelliide *-y*. Tegemist on algelt Ameerika päritolu sõnaga. Nõukogude ajal kõigile tuntud maastikuauto villise kohta väidab Aino Jõgi, et seda tootis Teise maailmasõja ajal firma *Willyes Knight Motor Co* (lk 154). Siingi on täpsustus asjakohane. Maastikuauto *Willys* tuleneb isikunimest John North Willys (1873–1935) ning nimetus oli kasutusel USA firma *Willys-Overland Motors* kaubamärgina.⁵ Villiste tootmine algas 1941. aastal ning auto sünonüümiks sai *džiip*.

Kaasaegne inglise keel on pluritsentriline keel, mis tähendab seda, et tal on mitu mainekat standardit. Kaks peamist standardit – Ameerika ning Briti inglise keel – on üleilmse levikuga; Austraalia inglise keel on oluline piirkondlik standard. Ameerika inglise keele vaatepunktist sõnaloendit analüüsid nähtub, et oluline *Americana* on ära toodud, nt *bluus*, *bugi-vugi*, *džäss*, *jänki*, *mokassiinid*, *okei*, *opossum*, *poker*, *roknroll*, *skunk*, *tomahook*, *trapper*, *tšarlston*, *viguam*, ning kasutatud on Ameerika leksikograafilisi allikaid. Samas võinuks Ameerika inglise keele käsitus olla mõnevõrra põhjalikum; puudu on nt *ameeriklane* ning *amerikanism*. Puudu on ka nt *hularõngas*, mis oli meilgi kunagi populaarne; *hula hoop* tuli Oxfordi inglise keele sõnaraamatu andmetel käibe 1958. aastal ning *hula* on pärit havai keelest.⁶ *Miki-Hiir*

on samuti tegelane, kes meil oli sel ajal juba tuntud; inglise keeles esmakordselt kasutusel 1930. *Jänki* kohta on ära toodud kaks tähendust: 'põhjaameeriklase pilkenimetus Euroopas' ning 'välisriigi laeval teeniv eesti meremees'. Siinkohal on asjakohane märkus, et Ameerika kodusõja kontekstis ning ka hiljem tähendab *jänki* põhjaosariiklast. Tartus nägin aga koolipoisina oma silmaga tudengite plakatit *Jänkid Peipsi taha!*, mille alltekst 'venelased Peipsi taha' oli inspireeritud käimasolevast Vietnami sõjast. Usun, et ka Aino Jõgi oli sellest teadlik, aga nõukogude oludes oleks sellise näite väitekirja lisamine olnud mõeldamatu.

Lõpuks mõni sõna apsudest, mis jäid silma raamatuga tutvumisel. Märksõna *džemm* juures (lk 71) on viide, mis suunab lugeja leheküljele 327. See viide on õige väitekirja numeratsioonis, kuid kuna raamatus on 270 lk, siis jääb see õhku rippuma; õige on lk 222–223. Mõned käsikirjas esinenud apsud inglise õigekirjas on jäänud parandamata ning korduvad ka raamatus, nt *marusipal* (lk 99) pro *marsupial* ja *mahagoni* (lk 105) pro *mahogany*. Alles on jäänud ka viga märksõnade tähestikulises järjestuses *todi*, *tipp-topp*, *tomahook* (lk 144–145); õige on *tipp-topp*, *todi*, *tomahook*. Ka märksõnad *muusikahall* ja *muusikal* (lk 110) on vales kohas. Teksti ümberkirjutamisel on aga tekkinud ka rida uusi apse, mida käsikirjalises väitekirjas polnud, nt *contries* (lk 62) pro *countries*, *germany* (lk 62) pro *Germany*, *liquides* (lk 90) pro *liquids*, *couplse* (lk 81) pro *couples*, *refrechment* (lk 100) pro *refreshment*, *wounded* (lk 124) pro *wounded*, *shipshandler* (lk 128) pro *shipchandler*, *a women* (lk 138) pro *a woman*.

⁵ <http://en.wikipedia.org/wiki/Willys> (9. VI 2014).

⁶ <http://www.oed.com> (9. VI 2014).